

**DITRÓI ESZTER, Helynévrendszerek modellalapú vizsgálata  
A helynévminták összevető analizise statisztikai megközelítésben**

A Magyar Névérték Kiadványai 40. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017.

170 lap

1. DITRÓI ESZTER kutatói tevékenysége, így az alábbiakban ismertetett kötet témája is a helynevekben jelentkező területi különbségeket érinti: azt a feltevést igyekeznek igazolni, hogy a helynévadásban – mintegy a nyelvjárások mintájára – úgynevezett névjárásokról, vagy legalábbis a mikrotoponímiai rendszerekben jelentkező területi differenciáltság okozta különbségekről is beszélhetünk.

2. A kötet három nagyobb egységből áll. A Bevezetés (7–8) után az Elméleti és módszertani alapvetés címet viselő nagyobb fejezet első részében (9–24) a szerző a helynevek rendszerszerűségének kérdéséről, illetve a névrendszerek modellalapú vizsgálatának aspektusairól ír a névelméleti szakirodalom alapján. Részletezi a névminták szerepét a helynévközlésben, ez ugyanis olyan tényezőként veendő figyelembe, amely a névadást, a névhasználatot és a nevek változását az egyedi nevek szintjén és a névrendszer egészét tekintve is alapvetően meghatározza. Ezek fényében mutatja be azután a jelenséghatárok és a névjárások értelmezhetőségének kérdését s az ezzel kapcsolatos, több problémát is felszínre hozó nézeteket. A szakirodalmi áttekintésből kitűnik, hogy a helynévkutatásban a nevek jellemzőinek leírásával párhuzamosan igen hamar megjelent a rendszerszerűség gondolata, illetve egy-egy névrendszer elméleti keretben, modellben való összefoglalásának az igénye. A helynevek rendszerjegyeire alapozva a szerző úgy vélekedik, hogy „a névrendszerben jelentkező területi differenciáltságra utaló nyelvi és nem nyelvi jegyeket leginkább talán a nyelvjárási szempontrendszerhez hasonlóan célszerű megközelítenünk” (19).

2.1. Az első fejezet második része a módszertani kérdésekkel foglalkozik (24–38). A szerző bemutatja azokat a helynévvizsgáló módszereket, amelyek a névrendszerek területi különbségeinek feltárásában a leginkább hasznosak. Kitér egyrészt a HOFFMANN ISTVÁN által kialakított általános helynévelemzési keretre, hiszen ennek a segítségével írhatók le a legpontosabban egy-egy település helynévrendszerének sajátosságai. A szerző szól másrészt e módszernek egy specifikus változatáról is, amely a vegyes etnikumú területek, települések érintkező helynévrendszereinek vizsgálatához nyújthat további hasznos fogódzót. Itt mutatja be azt a statisztikai eljárást is, amellyel az összevető névvizsgálatokat végezte. A helynévrendszerek összehasonlítására a BRAY–CURTIS-féle indexet alkalmazza. E módszer kidolgozója „az egyes jelenségek gyakoriságával dolgoznak, létrehozva ezáltal úgynevezett összehasonlító gyakorisági sorokat, majd a kapott értékeket egy általuk meghatározott indexszel összevetve kialakítanak egy hasonlósági mátrixot, melyben a megállapított hasonlósági fok 0–1-ig tartó értékeket vehet fel. Minél kisebb a hasonlóság, a kapott számérték annál inkább közelít a nullához; az egyes érték felé közeledve pedig a két jelenség egyre nagyobb mértékű hasonlóságokat mutat” (37). A hasonlósági mátrix alapú összehasonlító módszert a magyar nyelvjárási adattárakra VARGHA

FRUZSINA SÁRA alkalmazza dialektometriai vizsgálatai során, melynek eredményeiről a 2017-ben megjelent könyvében (*A nyelvi hasonlóság földrajzi mintázatai. Magyar nyelvjárások dialektometriai elemzése. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2017*) olvashatunk.

**2.2.** A második fejezet a helynévrendszerek területi differenciáltságát meghatározó tényezőkkel foglalkozik (39–128). Ebben elsőként a földrajzi környezet nyelvi elkülönülést vagy egységesülést előmozdító szerepét vizsgálja a szerző három jól elkülöníthető régió három-három településének helynévadási szokásain keresztül (39–79). A felcsiki, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Fehérgyarmati és a Veszprémi járás kilenc településének közel 2400 helynévi adatát áttekintve többek között megállapítja, hogy „ahol a viszonyjelölésre a névutós szerkezetet szinte egyáltalán nem használja a névadás, ott leginkább a birtokos személyjeles *alja, eleje*, valamint az *alsó, felső* mellékneves struktúra használatos ilyen szerepben” (77). Ez a megoszlás kitűnően szemlélteti azt a jelenséget, hogy ugyanazon funkció kifejezésére egyes területeken olykor más-más szerkezeti megoldások jelentkeznek.

A névrendszerek területi különbségeit alakító tényezők között második megközelítésben a migráció helynévrendszerekre gyakorolt hatását elemzi DITRÓI ESZTER (79–107). Az előfeltevése e tényező kapcsán az volt, hogy a migráció következtében, mintegy a nyelv- és névhasználó közösségekkel együtt a helynévadási minták is „vándorolhatnak”. E kérdéskör tanulmányozásakor három olyan Tolna megyei település (Izmény, Kakasd és Bonyhád) névanyagával dolgozott, ahová a határrendezéseket követően székelyeket telepítettek le. E települések „tolnai” és „tolnai székely” névanyagának összevetésével arra igyekszik rávilágítani, hogy e két-két névrendszer mintái miképpen hathatnak egymásra. A szerző leszögezi, hogy „a migráció jelensége, azaz a betelepült és az ott élő lakosság névmintája kétségtelenül hat egymásra, településenként azonban eltérő mértékben. A névjárások vizsgálata kapcsán a migráció névrendszerekre gyakorolt hatásának a fontossága abban nyilvánul meg, hogy ez a körülmény adhat magyarázatot az egymás melletti települések névmintáinak nagyobb különbségeire, vagy a kisebb, pár települést érintő területen jelentkező eltérésekre is” (107).

A helynévrendszerek differenciáltságát okozhatja az idegen nyelvi környezet bizonyos mértékű jelenléte is: a különböző nyelvek helynévadási mintái ugyanis befolyással lehetnek egymásra. Efféle relációk, interferenciajelenségek bemutatására vállalkozik a könyv írója abban az alfejezetben, amelynek középpontjában a Vas megyei Vendvidék magyar–német–szlovén helynévanyagán keresztül az egyes etnikumokhoz tartozó névrendszerek és azok különbségei, hasonlóságai állnak (107–128). Az alfejezet legfőbb tanulságai a szerző megállapítása szerint arra utalnak, hogy „a Vendvidéken viszonylag kismértékű a különböző nyelvű helynévrendszerek egymásra gyakorolt hatása, de megragadhatók efféle interferenciajelenségek. Az átvételek többnyire a lexikális szintet gazdagítják” (127).

**2.3.** A konkrét esettanulmányokat követően a harmadik, a kötetet lezáró fejezetben a módszertani részben ismertetett matematikai statisztikai modell segítségével arra tesz kísérletet a szerző, hogy egy kisebb térség viszonylatában megpróbálja körülhatárolni konkrét névjárási területeket (129–149). Az összehasonlító analízis eredményeként Vas megye helynévrendszereire építve rajzolja meg a megye kitapintható névjárási

régióit. Megállapítása szerint „a kijelölt névjárási területek sok hasonlóságot mutatnak a nyelvjárási területek térbeli elhelyezkedésével. Ez a viszonylagos egyezés minden bizonnyal abból fakad, hogy a helynévrendszereket is nyelvi jelek összességeként ragadhatjuk meg, s ebből adódóan a területi differenciáltság bizonyos mértékig és bizonyos vonatkozásban hasonló mintázattal jelentkezik a helynevek összevető vizsgálatakor is” (149).

3. DITRÓI ESZTER munkája alapos, tanulságos és hasznos helynévtani, helynévelméleti és kutatásmódszertani írás. Eredményeit jól felhasználhatják a helynevek feldolgozásával foglalkozó kutatók. Reméljük, hogy a munka folytatásával a teljes magyar helynévkincs feldolgozása után térképre vetítve láthatjuk majd az egyes jelenségek izoglosszáit, és megrajzolhatjuk általuk a magyar névjárások határait.

PRESINSZKY KÁROLY

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3097-911X>

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Közép-európai Tanulmányok Kara

### **KOCÁN BÉLA, Helynévtörténeti vizsgálatok a régi Ugocsa megyében**

A Magyar Névértéktár Kiadványai 43. [45!] Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017. 249 lap

1. A történeti névkutatás utóbbi évtizedeiben több olyan munka is napvilágot látott, mely egy-egy kisebb terület korai helynévkincsének elemző feldolgozására vállalkozott. A településnevek sajátosságait vizsgálta BÉNYEI ÁGNES és PETHŐ GERGELY Győr (1998), PÓCZOS RITA Borsod és Bodrog (2001), illetve RÁ CZ ANITA Bihar vármegye (2005) esetében. TÓTH VALÉRIA Abaúj és Bars vármegye teljes Árpád-kori helynévanyagának rendszerű feldolgozását végezte el (2001). E munka folytatásának tekinthető KOCÁN BÉLA monográfiája, mely a történelmi Magyarország egyik legkisebb vármegyéjének, Ugocsa megyének ó- és középmagyar kori helynévanyagát vonja vizsgálat alá. A monográfia alapjául szolgáló névanyagból készült történeti-etimológiai szótár megjelenése a közeljövőben várható. Az egyes vármegyék névrendszerének feldolgozása, így KOCÁN BÉLA munkája is hozzájárul a Kárpát-medence történeti névanyagának átfogó vizsgálatához.

2. A megye névkorpuszának elemzése révén a szerző az általános elméleti, névrendszertani jellemzők felderítésén túl nagy hangsúlyt fektet annak bemutatására, hogy a helynevek nyelvi arculata milyen etnikumok jelenlétére utal a vizsgált területen. A helynevek nyelvi rétegeinek feltárása előtt azonban az első fejezetben (13–19) a megyének a honfoglalás körüli időszakban jellemző természetföldrajzi képéről és a későbbi korokban bekövetkezett változásairól olvashatunk. KOCÁN BÉLA a rendelkezésre álló forrásanyagokat összegezve megállapítja, hogy a táj földrajzi arculatát alapvetően a vízfolyások alakították, ami a települések létrejötte és elhelyezkedése szempontjából lényeges körülmény. Itt olvashatunk a vármegye kialakulásának körülményeiről is, melyet a szerző két jeles történész, SZABÓ ISTVÁN és KRISTÓ GYULA munkáira alapozva foglal össze.